

МІСЦЕ САМОПРОЕКТУВАННЯ У ПРОЕКТНІЙ ПАРАДИГМІ

Смульсон М.Л.

Анотація. У статті розглядається співвідношення самопроектування і саморозвитку особистості, а також місце самопроектування у більш широкій проектній парадигмі, яка характеризується втіленням ідеї проектування у масові та повсюдні практики. Узагальнено методологічні і технологічні координати проектної парадигми, серед яких такі, зокрема, характеристики проекту, як зв'язок проекту з майбутнім, опис у проекті ще не існуючих об'єктів, принципова реалізованість проекту та його нормативність, тлумачення проекту як практичної моделі. Показані етапи розробки проекту, зокрема, постановка проблеми проектування, документована розробка проекту, обґрунтування, оцінка та узгодження, а також реалізація проекту. Виокремлені характеристики самопроектування, які відповідають основним аспектам проектної парадигми, і такі, що не вписуються до неї.

Самопроектування, так само як і проектування, тлумачиться як самостійна і специфічна цілеспрямована діяльність, яка має всі ознаки інтелектуальної (починається з постановки проблеми, включає мислення та уяву та метакогнітивні рефлексивні процеси). Самопроектування є безперервним процесом, який забезпечує перманентний саморозвиток особистості. У процесі самопроектування усвідомлено розділяються продукт діяльності проектування і проектування процесу одержання цього продукту.

Показано, що найбільш суперечливим моментом у порівнянні проектування і самопроектування є груповий (спільно-розподілений) характер діяльності проектування у сучасній проектній парадигмі і принципово особистісний характер самопроектування і саморозвитку.

Для визначення більш глибокого зв'язку самопроектування з проектною парадигмою спеціального дослідження потребує проблема практик самопроектування та їх технологізації.

Ключові слова: проектування, самопроектування, особистісний проект, саморозвиток, рефлексія, інтелект, ментальна модель світу.

Смульсон М.Л. Место самопроектирования в проектной парадигме

Аннотация. В статье рассматривается соотношение самопроектирования и саморазвития личности, а также место самопроектирования в более широкой проектной парадигме, которая характеризуется встраиванием идеи проектирования в массовые и повсеместные практики. Обобщены методологические и технологические координаты проектной парадигмы, среди которых такие характеристики проекта, как связь проекта с будущим, описание в проекте еще не существующих объектов, принципиальная реализуемость проекта и его нормативность, трактовка проекта как практической модели. Показаны этапы разработки проекта, в частности, постановка проблемы проектирования, документированная разработка проекта, обоснование, оценка и согласование, а также реализация проекта. Выделены характеристики самопроектирования, которые отвечают основным аспектам проектной парадигмы, и такие, которые в нее не вписываются.

Самопроектирование, также как и проектирование, рассматривается как самостоятельная и специфическая целенаправленная деятельность, которая имеет все признаки интеллектуальной (начинается с постановки проблемы, включает мышление и воображение, метакогнитивные рефлексивные процессы). Самопроектирование является непрерывным процессом, который обеспечивает перманентное саморазвитие личности. В процессе самопроектирования осознанно разделяются продукт деятельности проектирования и проектирование процесса получения этого продукта.

Показано, что самым противоречивым моментом в сравнении проектирования и самопроектирования является групповой (совместно-распределенный) характер деятельности проектирования в современной проектной парадигме и принципиально личностный характер самопроектирования и саморазвития.

Для определения более глубокой связи самопроектирования с проектной парадигмой специального исследования требует

проблема практик самопроектирования, а также их технологизации.

Ключевые слова: проектирование, самопроектирование, личностный проект, саморазвитие, рефлексия, интеллект, ментальная модель мира.

Smulson M. L. Place of self- designing in the design paradigm

Abstract. *The article deals with relation of self- designing and self- development, and the place of self- designing in the wider design paradigm, which is characterized by embedding the idea of designing into the massive and widespread practices. Methodological and technological coordinates of design paradigms are generalized, including such characteristics of the design as his link with the future, a description of objects that are not yet existing in the design, principal realizability of the design and its normativeness, the interpretation of the design as a practical model. The stages of design development are shown, including problem definition of the designing, documented design development, justification, evaluation, coordination and implementation of the design. Characteristics of self- designing are allocated, which meet basic aspects of design paradigm, and those that do not fit into paradigm.*

The self- designing, as well as the designing is considered as an independent and specific goal-directed activity, which has all the hallmarks of intellectual activity (starts with the problem definition, includes thinking and imagination, metacognitive reflection processes). Self-development is a continuous process, which provides a permanent self-development of personality. During the process of self- designing the product of design and designing activities of obtaining this product process are consciously divided.

The most controversial moment is shown in the comparison of designing and self- designing. It is a group (co-distributed) character of designing activity in the modern design paradigm and a principal personal character of self- designing and self-development.

For determining of a deeper connection of self- designing with the design paradigm the problem of self- designing practices, and also their technologisation requires special research.

Key words: designing, self- designing, self- design, self- development, reflection, intellect, mental model of the world.

Проблема самопроектування особистості в сучасній психології є частиною більш широкої проблематики саморозвитку як самостійної галузі наукового пошуку. У статті М.І Щукіної [14], в якій запропоновано огляд сучасних зарубіжних досліджень саморозвитку (intentional self-development), саморозвиток слушно визначається як специфічна форма інтенціонального, самодетермінованого, самокерованого розвитку особистості. При цьому серед споріднених понять, які починаються з «само-» (саморозвиток, самосвідомість, самовираження, самореалізація, саморегуляція, самоактуалізація тощо) авторка не згадує самопроектування. Однак, на нашу думку, без елементів самопроектування розгляд процесів саморозвитку є неможливим, оскільки необхідними є зміст і певна форма, в якій знаходить свій вираз відповідна інтенція. Якщо її невідрефлексована або маловідрефлексована форма може бути визначена як *задум* (див., наприклад, [9], то відрефлексоване інтенціональне утворення, за сучасною психологічною традицією, одержало назву *особистісного проекту* (self-design) [13].

З іншого боку, концепт *самопроектування (особистості)* є дериватом більш широкого поняття *проектування*, і логічно його розглянути саме в такому ключі, порівнявши спільні і відмінні аспекти відповідних діяльностей і визначивши місце самопроектування у проектній парадигмі, інакше кажучи, серед досліджень, присвячених проектуванню як сучасному соціокультурному феномену, і відповідних практик. Такий розгляд і є **метою** даної статті.

Поняття *проект і проектування* займають важливе місце в соціокультурному дискурсі кінця минулого – початку нинішнього сторіччя і широко обговорюються в філософії, соціології, культурології, психології цього періоду. Підхід до проектування як до специфічної діяльності започаткований Г.П.Щедровицьким [12] і надалі розглядався у багатьох працях його учнів і послідовників [1; 3; 4; 5; 6; 7; 10].

Зазначимо, що тут ідеться не тільки про проектувально-технологічну дослідницьку парадигму, яку ми пропонували раніше в своїх працях. Проектувально-технологічна парадигма дослідження відповідає відомій у вітчизняній психологічній традиції концепції проектування і формування психічних явищ із заданими (спроєктованими) властивостями. При цьому особливу

увагу ми приділяли проектуванню і докладному технологізованому опису відповідних психотехнічних процедур (впливів) і психологічному аналізу становлення спроектованих явищ в умовах спроектованого тренінгу (див. більш докладно [10]).

Однак у даному випадку поняття *проектна парадигма* ми тлумачимо скоріше відповідно до точки зору учня Г.П.Щедровицького М.Г. Алексєєва [1], який зазначає, що основним у проектній парадигмі, як і в інших парадигмах, є *втілення, вживлення ідеї проектування у масові та повсюдні практики*. Ми розглянемо далі найбільш розповсюджені сучасні підходи до аналізу проектування, зафіксуємо їх ключові моменти і спробуємо співвіднести їх з специфікою самопроектування як передумови саморозвитку особистості.

Найважливіші ознаки проекту, виділені М.Г.Алексєєвим, це

1. Віднесення до майбутнього, близького або далекого.
2. Як такого цього майбутнього немає, але воно бажане або небажане.
3. Це майбутнє бачиться в ідеальному плані.

На ґрунті цих трьох ознак власне проектування він визначає так: *процес промислення того, чого ще немає, однак воно має бути (або не повинно бути)*.

Принциповими для аналізу самопроектування у цьому контексті є, на нашу думку, два основних аспекти: *зв'язок проекту з майбутнім*, причому з ідеальним майбутнім, з одного боку, і *характеристика проектування як промислення, тобто мисленнєвої діяльності*, з іншого.

У той же час, за О.І.Генісаретським, «проектування – це універсальний і самостійний в інтелектуальному та соціокультурному відношеннях тип діяльності, цілеспрямований на створення реальних об'єктів (та ефектів) з заданими функціональними, техніко-економічними, екологічними і споживчими властивостями» [4]. У визначенні О.І.Генісаретського виділимо *самостійність (тобто специфічність) діяльності проектування, її цілеспрямованість та заданість певних властивостей* [1].

Проектування, за Генісаретським, після постановки проблеми, включає в себе три етапи:

1. Розробку проекту, який документований у певній професійній мові (описі, зображенні, системі формул, комп'ютерній

програмі, взагалі «тексті») і задовольняє прийнятим у певній галузі критеріям.

2.Науково-технічне і соціокультурне обґрунтування, оцінку та узгодження проекту серед зацікавлених сторін (офіційних або громадських організацій, споживчих груп або окремих осіб), яке закінчується рішенням про прийняття проекту.

3.Реалізацію його доступними для виготовальника технологічними, організаційними, інвестаційними та іншими засобами.

Зафіксуємо питання про *документовану розробку проекту, обґрунтування, оцінку та узгодження і, нарешті, реалізацію проекту.*

Для характеристики проектування істотним є опис як самої діяльності, так і її продукту. В.Гаспарський має на увазі під проектуванням і сукупність дій, що виконуються проектувальниками, тобто діяльність проектувальників, і продукт цих дій, тобто проект, розроблений проектувальниками в їх прагненні змінити існуюче становище [2]. Продукт проектування – це не той об'єкт, який в кінцевому випадку повинен бути створений, а його проект, що становить, в термінології В.Гаспарського, практичну модель (*проект як практична модель*).

Про специфіку проектування як самостійної діяльності вже йшлося вище. При цьому проектування розглядається як специфічна діяльність, яка, з одного боку, відрізняється й від наукової, й від виробничої діяльності, а з іншого, має з ними спільні риси. Так, проектування, як і наука, має свою методологію, а спільним з виробничою діяльністю є те, що проектування має свою технологію. Проте, на відміну від виробничої діяльності, продукти проектування – проекти мають самостійну цінність, навіть в тому випадку, якщо вони не реалізовані. Це теж єднає проектування з наукою. Однак на відміну від науки проектування не використовує категорії "істинно" чи "хибно". Воно оперує категоріями "ефективно" – "неефективно", і це єднає його з виробничою діяльністю [7].

У підході Ю.І.Машбиця виділимо на даному етапі, відповідно: проблематику *методології і технології проектування, самостійну цінність нереалізованих проектів, а також оцінні категорії проектування "ефективно" – "неефективно"*.

Водночас слід звернути увагу на те, що будь-який витвір людської діяльності, перш ніж бути створений, передусім проектується. Саме тому, по-перше, проектування має дуже широке поле (по суті, це всі зразки культурних утворень) і, по-друге, виступає як складовий компонент будь-якого виду людської діяльності. *Діяльність проектування може бути розподіленою між різними фахівцями, причому не лише у просторі, а й за часом і, як неминучий результат цього, фахівці навіть не спілкуються особисто.* Такий розподіл діяльності проектування існує, зокрема, в системі освіти. Другий дуже істотний аспект віддзеркалює динаміку перетворення об'єкта проектування в системі освіти. Цей аспект знайшов своє втілення в концепції ієрархічного проектування [7]. Згідно з цією концепцією виділяються такі основні *рівні (етапи) проектування: концептуальний, технологічний і практичної реалізації.* При цьому виділяють такі специфічні особливості проекту:

- 1) *він описує ще не існуючі об'єкти;*
- 2) *він може бути реалізованим, принаймні принципово;*
- 3) *він повинен бути нормативним, тобто фіксувати доступний рівень виконання відповідних дій або операцій.*

Сучасна концепція проектування передбачає проектування не лише того утворення, що є результатом проектування, а й проектування процесу одержання цього результату. Інакше кажучи, в проектувальній діяльності необхідно *розділяти її продукт і процес одержання цього продукту.*

Проектування більшістю фахівців розглядається як безперервний процес. Кожний проект – це тільки певний крок у створенні певного об'єкту. Ю.І. Машбиць зазначає, стосовно до проектування навчання, що жодна реалізація проекту не повинна вважатися остаточною. Так, наприклад, будучи апробованою, система навчання стає основою для створення більш ефективних навчальних систем (*проектування як перманентний процес*) [7].

Проаналізуємо у виділених вище методологічних і технологічних координатах проектної парадигми концепт *самопроектування.*

Універсальність ідеї досить переконливо доводить О.І.Генісаретський. Він показав, що проектування є універсальним у двох смислах [4]. Перший – екстенсивний – смисл означає, що шляхом розробки та впровадження проектів вирішуються проблеми

у різноманітних сферах життя (у промисловому виробництві і будівництві, у сферах обслуговування, побуту і дозвілля, у політиці і культурі тощо). Універсально воно й в інтенсивному смислі: в тій мірі, в якій його різні елементи, такі, як об'єкт проектування, його теми, проблеми і методи діяльності, процеси і структури усвідомлюються й організуються в рамках одних і тих самих засобів *рефлексії* (логічних, семіотичних, психотехнічних тощо).

Вище ми прийняли за аксіому, що самопроектування існує, інакше кажучи, екстенсивний смисл проектування може бути розповсюджений і на власну особистість, вона теж може бути спроектована. На нашу думку, інтенсивна універсальність теж розповсюджується на самопроектування, адже певні наведені вище засоби рефлексії працюють на усвідомлення об'єкту самопроектування, проблем і методів діяльності, відповідних процесів і структур. Отже, безумовною спільною характеристикою проектування і самопроектування є рефлексія як метакогнітивний процес, який, за нашим підходом до інтелекту, визначає відповідну діяльність як *інтелектуальну* (див. [10, 11]).

Зупинімося на цьому аспекті більш докладно. Так, М.Г.Алексєєв тісно пов'язує поняття *проектування та рефлексія*, зазначаючи, що «обидва поняття (проектування і рефлексія) відносяться до мисленнєвої діяльності – одне до її початку, друге до її кінця (проектування пов'язано з реалізацією задуму, рефлексія – з усвідомленням уже зробленого)» [1]. Це і є, на його думку, передумовою для об'єднання технік рефлексії з техніками соціокультурного проектування, яке зараз широко впроваджується в межах проектної парадигми.

Відомий фахівець з проблеми дидактичного проектування К.Р.Овчиннікова стверджує, що діяльність проектування завжди передбачає фігуру проектувальника, який *мислить майбутнє в деталях проекту, який розгортається і реалізується*. Вона ілюструє це положення аналізом діяльності сучасного викладача як проектувальника, який працює в умовах широкого застосування інформаційних технологій, що беруть на себе частину інтелектуальної роботи учня. І тому діяльність викладача націлена на *«продумування, промислення майбутньої мисленнєвої діяльності студента... Інакше кажучи, проектувальна діяльність викладача є мислєдїяльнїстю про мислєдїяльнїсть студента»* [8 , с. 195].

Нагадаємо, що *миследіяльність як методологія проектування* виникла в рамках Московського методологічного гуртка (ММК), і розроблена учасниками ММК культура миследіяльності стала виступати як метатеорія для всіх видів проектування. Так відбувся перехід від позиції опису і дослідження проектування до його конструктивної практики, тобто створення проектної парадигми [1]. Існує так звана трирівнева схема миследіяльності Г.П.Щедровицького, яка включає пояс соціально організованого і культурно закріпленого колективно-групового миследіяння; пояс поліфонічної та поліпарадигматичної мислі-комунікації, яка виражається та закріплюється перш за все у словесних текстах, і, нарешті, пояс чистого мислення, яке розгортається у невербальних схемах, формулах, графіках, таблицях, картах, діаграмах тощо [12].

Отже, будь-яке проектування і, зокрема, самопроектування, є неможливим без постановки проблеми, мисленнєвої діяльності проектувальника та його розвиненої уяви (адже йдеться про ще неіснуючі об'єкти, події та ін.), без вербалізованих та невербалізованих («чистих») рефлексивних процесів, тобто без діяльності інтелектуальної. У той же час слід зазначити, що указаний вище у схемі миследіяльності Г.П. Щедровицького акцент на колективно-груповому миследіянні та мислі-комунікації є поки що мало прийнятним для самопроектування, адже тут ідеться про проекти і рішення особистості, які вона розробляє і приймає сама і для себе. З іншого боку, розробляючи методологію і технологію самопроектування, слід подумати про діалог, мисль-комунікацію суб'єкта з соціумом і культурою, без чого особистісний проект «випадатиме» з відповідної соціокультурної традиції, і добре, якщо у бік її збагачення та розвитку, а не навпаки.

У той же час у самопроектуванні знімається відома проблема взаємодії проектувальника і реалізатора проекту, тобто спеціальної людини, яка проект впроваджує, не завжди до кінця розуміючи його суть, складні і нетривіальні моменти тощо (звідси і спроби об'єднання фігур реалізатора і проектувальника, або реалізаторів і проектувальників, в одній особі або групі, які найяскравіше виявилися в ідеї організаційно-діяльнісних ігор [12]).

М.Г. Алексєєв, аналізуючи рефлексію (рефлексивне мислення) у зв'язку з проектуванням, теж орієнтується на техніки колективного обговорення проблем [1], які ми вище визнали поки що мало прийнятними для самопроектування. Однак безумовно

адекватними для самопроекування технологіями слід визнати культуру рефлексії, пов'язану з уявленням про рефлексивний вихід, який передбачає побудову більш широкого контексту аналізу проблем, розширення звичних і звужених рамок, а також постановку рефлексивної задачі і перенесення рефлексивних процесів на управління та самоорганізацію (у нашому випадку – на самоуправління, самоорганізацію і саморозвиток).

Рефлексивний аналіз є необхідним також і для «документованої розробки проекту» (Генісаретський), яка щодо особистісного проекту, на думку Н.В.Чепелевої, виступає у формі тексту – нарративу [13]. Такий нарратив про себе – спроектованого і про те, як досягти відповідного рівня саморозвитку (розділяється продукт діяльності проектування і проектування процесу одержання цього продукту – Машбиць), виступає як практична модель, або проект-модель (Гаспарський). Цей самопроект-модель є нормативним, тобто таким, який задає певні властивості і доступний (можливий) рівень їх реалізації.

Необхідною є також розробка оцінної бази проекту, адже проект не є проектом без критеріальної і показникової бази здійснення (втілення) проекту, у нашому випадку – здійснення події розвитку (саморозвитку) [15]. Нагадаємо, що ми тлумачимо саморозвиток як трансформацію ментальної моделі світу людини (докладніше про саморозвиток, ментальну модель і нарратив див. [11]).

Досить нетривіально виглядає проблема узгодження самопроекту розвитку. Дійсно, доросла людина приймає самостійне рішення про зміни відповідно до самопроекту, однак її потенційні зміни бажано узгодити зі значущими іншими, які залучені до її життя і тому безумовно братимуть участь у реалізації самопроекту. Потрібно усвідомлювати, що значущий інший є теж структурним елементом ментальної моделі світу [11].

Надзвичайно цікавим щодо аналізу процесу самопроекування є, на нашу думку, поняття про проектування як про перманентний процес. Зрозуміло, що самопроекування, як і саморозвиток, не може бути таким, що у певний момент завершується, навіть якщо зафіксовано здійснення події розвитку. Однак перманентність (безперервність) самопроекування і його психологічні засади вимагають більш глибокого розгляду, і тому зараз зупинитися на цій проблемі ми не будемо.

Отже, найбільш суперечливий момент у порівнянні проектування і самопроектування: груповий (спільно-розподілений) характер діяльності проектування у сучасній проектній парадигмі, з яким погоджуються майже всі фахівці, і принципово особистісний характер самопроектування і саморозвитку. Не можна також стверджувати, що самопроект описує «ще не існуючі об'єкти», адже людина, яка створює самопроект, існує і виходить з власних особистісних властивостей. Складну проблему ефективності самопроекту залишимо поки що за дужками.

Ще одним із непростих моментів порівняння проектування і самопроектування є різниця в практиках реалізації цих діяльностей, які тісно пов'язані з технологіями. Смысл технології, як відомо, – у відтворюваності результатів діяльності, яка проектується і технологізується, тобто у можливості повторення її в різний час, у різних місцях і з різними виконавцями. Однак про технологізацію самопроектування та відповідні практики дослідницьких відомостей поки що не існує.

Однак апріорною передумовою проектної свідомості все одно залишається принципова для проектування орієнтація на реалізацію проекту. Проекти, як зазначає О.І.Генісаретський, прийнято оцінювати як на фактичну можливість втілення (імплементатії), так і на принципову реалістичність. Цим проект відрізняється від утопій та від художньої творчості. Однак «з мистецтвом та утопією проектування зв'язує властива їм укоріненість в області надій та уповань, самоцінних благ, пам'ять про які складає досягнуту розвиненість людини (і людства), а надія на втілення яких – основу її аффірмативності, тобто позитивної стверджувальності та історичного оптимізму» [4].

Серед усіх аспектів характеристики проектування, наданих Генісаретським, останній видається нам таким, який найбільш переконливо стосується самопроектування як передумови саморозвитку. Безумовно, потенціал самопроектування (і саморозвитку) визначає «досягнену розвиненість людини», а надія на втілення – основу її життєвого оптимізму.

Висновки. Сучасна проектна парадигма характеризується втіленням ідеї проектування у масові та повсюдні практики. Методологічні і технологічні координати проектної парадигми пов'язують проект з майбутнім, описом у проекті ще не існуючих об'єктів, принциповою реалізованістю проекту та його

нормативністю, тлумаченням проекту як практичної моделі. Етапами розробки проекту є постановка проблеми проектування, документована розробка проекту, обґрунтування, оцінка та узгодження, а також реалізація проекту.

Самопроекування, так само як і проектування, тлумачиться як самостійна і специфічна цілеспрямована діяльність, яка має всі ознаки інтелектуальної (починається з постановки проблеми, включає мислення та уяву та метакогнітивні рефлексивні процеси). Самопроекування є безперервним процесом, який забезпечує перманентний саморозвиток особистості. У процесі самопроекування усвідомлено розділяються продукт діяльності проектування і проектування процесу одержання цього продукту.

Найбільш суперечливим моментом у порівнянні проектування і самопроекування є груповий (спільно-розподілений) характер діяльності проектування у сучасній проектній парадигмі і принципово особистісний характер самопроекування і саморозвитку.

Для визначення більш глибокого зв'язку самопроекування з проектною парадигмою спеціального дослідження потребує проблема практик самопроекування та їх технологізації.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление [Электронный ресурс] / Н. Г. Алексеев // Развитие личности.– 2002. – №2.– Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5260>
- 2.Гаспарский В. Праксеологический анализ проектно-конструкторских разработок /В. Гаспарский – М. : Мир, 1978. – 172 с.
- 3.Генисаретский О. Образ жизни и личностный рост: опыт экспозиции гуманитарно-экологической перспективы развития [Электронный ресурс] /О.И.Генисаретский // Центр гуманитарных технологий. — Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3525>
- 4.Генисаретский О.И. Деятельность проектирования и проектная культура [Электронный ресурс] : [Предисловие к неизданной книге о проектной культуре] / О.И. Генисаретский. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2007/2692> или http://www.ckp.ru/biblio/g/gen/gen_project_culture.htm
- 5.Дітюк П.П. Проектний підхід до формування готовності / Дітюк П.П. // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання; за ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смутьсон. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Т. 8. – вип. 6. – С. 85 – 92.
- 6.Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д.Максименко – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.

7.Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е.И.Машбиц – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.

8.Овчинникова К.Р. Дидактическое проектирование как мыследеятельность / К.Р. Овчинникова // Мир психологии. – 2014. № 3. – С. 194 – 210.

9.Смульсон М.Л. Задум як психологічний механізм розв'язання технічної задачі / М.Л.Смульсон //Психологія.– К., 1982. – Вип.21. –С.120 – 130.

10. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту /М.Л.Смульсон – К.: Нора-друк, 2003. –298 с.

11.Смульсон М.Л. Інтелект і ментальні моделі світу/М.Л.Смульсон // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. Тематичний випуск “Сучасні дослідження когнітивної психології” – Острог: Вид-во Національного університету “Острог”, 2009. – Вип.12. – С. 38 – 49.

12.Схема мыследеятельности — системно-структурное строение, смысл и содержание [Электронный ресурс] // Системные исследования. Методологические проблемы : ежегодник, 1986. — М., 1987. — Режим доступа: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/57>

13.Чепелева Н.В. Дискурсивні засоби самопроектування особистості / Н.В. Чепелева // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології». – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 24. – С. 7 – 11.

14.Щукина М.А. Направления исследований саморазвития личности в современной зарубежной психологии / М.А.Щукина // Вопр. психологии. – 2014. – №4. – С. 94 – 105.

15.Эльконин Б.Д. Введение в психологию развития / Б.Д.Эльконин – М.: Тривола, 1994. – 168 с.

References transliterated

1.Alekseev, N. G. Proektirovanie i reflektivnoe myshlenie [Jelektronnyj resurs] / N. G. Alekseev // Razvitie lichnosti. — 2002. — № 2. — Rezhim dostupa: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5260>

2.Gasparskij V. Prakseologicheskij analiz proektno-konstruktorskih razrabotok. –М.: Nauka 1978.

3.Genisaretskij O. Obraz zhizni i lichnostnyj rost: opyt jekspozicii gumanitarno-jekologicheskoy perspektivy razvitija. [Elektronnyj resurs] // Centr gumanitarnyh tehnologij. Kod dostupu <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3525>

4.Genisaretskij, I. O. Dejatel'nost' proektirovanija i proektnaja kul'tura [Jelektronnyj resurs] : [Predislovie k neizdannoju knige o proektnoj kul'ture] / I. O. Genisaretskij. — Rezhim dostupa: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2007/2692> abo http://www.ckp.ru/biblio/g/gen/gen_project_culture.htm

5.Ditjuk P.P. Proektnyj pidhid do formuvannja gotovnosti / Ditjuk P.P. // Aktual'ni problemy psihologii': Psihologichna teorija i tehnologija navchannja; za

red. S.D. Maksymenka, M.L. Smul'son. – K.: Vyd-vo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2009. – T. 8. – vyp. 6. – S. 85 – 92.

6.Maksymenko S.D. Geneza zdijsnennja osobystosti / S.D.Maksymenko – K.: Vydavnytvo TOV «KMM», 2006. – 240 s.

7.Mashbits E.I. Psihologo-pedagogicheskie problemy komp'juterizacii obuchenija. –M.: Pedagogika, 1988 – 192 p.

8.Ovchinnikova K.R. Didakticheskoe proektirovanie kak mysledejatel'nost' / K.R. Ovchinnikova. // Mir psihologii. – № 3. – 2014. – S. 194 – 210.

9.Smul'son M.L. Zadum yak psihologichnij mehanizm rozvyazannya tehnicnoi zadachi //Psihologiya.– K., 1982. – Vyp.21. –S.120 –130.

10.Smul'son M.L. Psihologija rozvytku intelektu/M.L.Smul'son – K.: Nora –druk, 2003. –298 s.

11.Smul'son M.L. Intelekt i mental'ni modeli svitu/M.L.Smul'son // Naukovi zapysky. Serija “Psihologija i pedagogika”. Tematychnyj vypusk “Suchasni doslidzhennja kognityvnoi' psihologii” – Ostrog: Vyd-vo Nacional'nogo universytetu “Ostrog”, 2009. – Vyp.12. – S. 38 – 49.

12.Shema mysledejatel'nosti — sistemno-strukturnoe stroenie, smysl i sodержanie [Jelektronnyj resurs] // Sistemnye issledovanija. Metodologicheskie problemy : ezhegodnik, 1986. — M., 1987. — Rezhim dostupa: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/57>

13.Chepelijeva N.V. Dyskursyvni zasoby samoproektuvannja osobystosti / N.V. Chepeljeva // Naukovi zapysky. Serija «Psihologija i pedagogika». Tematychnyj vypusk «Aktual'ni problemy kognityvnoi' psihologii». – Ostrog: Vyd-vo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2013. – Vyp. 24. – S. 7 – 11.

14.Shhukina M.A. Napravlenija issledovanij samorazvitija lichnosti v sovremennoj zvrubezhnoj psihologii / M.A.Shhukina // Vopr. Psihologii. – 2014. – №4. – S. 94– 105.

15. El'konin B.D. Vvedenie v psihologiju razvitija / B.D.Jel'konin – M. : Trivola, 1994. – 168 s.